

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Ականավոր հրկրաբան Հովհաննես Կարապետյանը Հայաստանի հրկրաբանական ծառայության սկզբնավորման շրջանի նշանավոր դեմքերից է, եթե ոչ ամենանշանավորը: Իր բազմակողմանի ու բեղմնավոր գործունեությամբ նա զգալի դեր է խաղացել ոչ միայն Հայաստանի, այլև Անդրկովկասի հրկրաբանական կառուցվածքի ու օգտակար հանածոների հետազոտման և լեռնա-հանքային արդյունաբերության զարգացման գործում:

Հովհ. Կարապետյանը հանդիսացել է Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի հրկրաբանական ինստիտուտի և նրա թանգարանի հիմնադիրը: Նա իր բոլոր կարողություններն ու գիտելիքները, իր փայլուն տաղանդն ու անսպառ ուժն իսպաս է դրել հրկրաբանական ծառայության զարգացման և կադրերի պատրաստման գործին, մեծ սիրով ու նվիրվածությամբ ստեղծագործել է սոցիալիստական շինարարության և կուլտուրայի ամենատարբեր բնագավառներում:

Հովհաննես Տիգրանի Կարապետյանը ծնվել է 1875 թվականի հունիսի 2-ին Ախալքալակի գավառական քաղաքում, արհեստավորի ընտանիքում: Նրա մանկությունը և պատանեկությունը անցել են կարիքի ու զրկանքների պայմաններում, պայմաններ, որոնք հանդիսացել են նրա «ամենամեծ դպրոցը», մղել աշխատանքի և ուսման, ուղի հարթել դեպի նոր կյանք:

1882 թվականին Հովհաննեսն ընդունվում է Ախալքալակիի հայկական ծխական դպրոցը, որը շուտով ցարական կառավարությունը փակում է որպես ազգային դպրոց: Զրկվելով սովորելու հնարավորությունից և զգալով ընտանիքի տնտեսական ծանր կացությունը, մի կտոր հաց վաստակելու համար մոտ հրկու տարի

նա աշխատում է որպես հովիվ, այս հանգամանքը նրա համար կարևոր նշանակություն է ունենում հայրենի Զավախքի լեռների ու ձորերի, քարերի ու աղբյուրների հետ կապվելու և սիրելու համար։

1885 թվականին, երբ նորից բացվում են հայկական դպրոցները, Հովհաննեսն ընդունվում և հետևյալ տարին ավարտում է մեկդասյան դպրոցը, ապա մտնում է Ախալքալակիի քաղաքային ուսումական ուսումնարանը։ Հետագայում հնարավորություն չունենալով ուսումը տեղում շարունակելու, նա գալիս է Էջմիածին, ուր,

Նկ. 1. Հովհաննես Կարապետյան (1873—1943)։

երկար թափառումներից հետո, խաչատուր Աբովյանի որդի Վարդանի օգնությամբ, 1890 թվականին ընդունվում է Գեորգյան ճեմարանը։ Սակայն ճեմարանի հոգևոր դաստիարակությունը և տիրող բարքերը չեն բավարարում Հովհաննեսին և 1894 թվականին նրան, որպես «խռովարարի», վտարում են ճեմարանից։

Թողնելով Էջմիածինը, Հովհաննեսը գալիս է Թիֆլիս, ուր մեծ դժվարություններ կրելուց հետո, Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի օգնությամբ ընդունվում է Ներսիսյան դպրոցը, որը ավարտում է 1895

թվականին և նշանակվում է Ախալքալախիում ուսուցիչ։ Այստեղ նա 1895—1896 ուսումնական տարում պաշտոնավարում է հայոց արական դպրոցում նշանավոր գյուղագիրներ Հարություն Ճուղուրյանի և Արշակ Ագապյանի հետ, որոնց ազդեցության տակ նա հետագայում գրում է գյուղական ծանր կյանքը պատկերող մի քանի պատմվածքներ։

1896 թվականի օգոստոսին Հովհ. Կարապետյանը հրավիրվում է Թիֆլիս և նշանակվում Հավլաբարի ծխական դպրոցի ուսուցիչ։ Այստեղ նա պաշտոնավարում է մինչև տարվա վերջը, մինչև ցարական իշխանության կողմից հայկական դպրոցների վերջնականապես փակելը։ Ահա հենց այդ օրերին, անգործ ուսուցիչը ծանոթանում է լեոնային ինժեներ Բարանովի հետ, որը ժամանել էր Թիֆլիս Կովկասում ոսկու հանքավայրեր որոնելու։ Բարանովի հրավերով Հովհաննեսը մասնակցում է նրա արշավախմբի ախատանքներին և մոտ մեկ տարի շրջագայում է Կովկասի տարբեր շրջանները։ Այդ որոնողա-հետախուզական արշավախումբը Հովհաննեսի համար ունեցավ բախտորոշ նշանակություն, քանի որ նա այդտեղ ստանալով իր առաջին երկրաբանական մկրտությունը, որոշեց իրեն նվիրել երկրաբանության գործին, մի բան, որի մասին նա երազել էր դեռևս վաղ հասակից։

1898—1906 թվականներին ընթացքում Հովհաննեսը շրջում է Կովկասի հեռավոր անկյունները, ուսումնասիրում է դրանց երկրաբանական կառուցվածքը և ընդերքում տարածված օգտակար հանածոները, իսկ այնուհետև մշակում է իր հավաքած նյութերը՝ հետագա հրապարակման համար։ Միաժամանակ նա կարդում է երկրաբանության և լեոնային գործին նվիրված գրականություն, ինչպես նաև ծավալում է հասարակական, հրապարակախոսական և լուսավորական գործունեություն։

Այդ տարիներին Հովհաննեսը ղեկավարում է Կովկասյան հայկական բարեգործական ընկերության գործերը և մշակութային գործիչ Մարիամ Թումանյանի հետ մեկտեղ նախաձեռնում ու իրականացնում են մի շարք միջոցառումներ (որբանոցի, ձրի ու 'էժանագին ճաշարանի ստեղծում, կանանց բարեգործական ընկերության մասնաճյուղերի կազմակերպում, դրամական միջոցների ընդարձակում և այլն), որոնք բարձրացնում են ընկերության դերն ու նշանակությունը։

1898—1906 թվականներին Հովհ. Կարապետյանը զգալի դեր է կատարում հայկական դրամատիկական ընկերության ստեղծման,

այնուհետեւ զեկամարման և աշխատանքների ծավալման ուղղութեամբ: Օժտված լինելով դերասանական ձիրքով, նա ակտիվ մասնակցութիւն է ունենում հայկական դրամատիկական խմբի և Թիֆլիսի ժողովրդական տան սիրողների ներկայացումներին: Նրա անմիջական զեկամարտութեամբ և մասնակցութեամբ բեմադրվում են Մոլիերի «Ակամա ամուսնութիւն» կատակերգութիւնը, Էմիլ Տեր-Գրիգորյանի «Խնշ անեմ ես» և Մաղաթյանի «Կրոթ-կրոթ» ողբերկերը, Նալդչոնովի «Վանյուշինի զավակները» դրաման և այլն:

1903—1907 թվականների ընթացքում, Հովհ. Կարապետյանը Թիֆլիսում լույս տեսնող «Новое обозрение», «Тифлисский листок» և «Тифлисская газета» թերթերում տպագրվում է «Հայկական դրամա» հոդվածաշարը, որը հանդիսանում է Հայ թատերական Թիֆլիսի տարեգրութիւնը:

Հայկական թատրոնին մատուցած ծառայութիւններից բացի, Հովհ. Կարապետյանը զգալի գործ է կատարել նաև հայկական ժողովրդական երաժշտութեան գնահատման ու տարածման բնագավառում: Դեռ մանուկ հասակից, նա սիրել է երգն ու երաժշտութիւնը և հատկապէս հմայվել է հայկական ժողովրդական երաժշտութեամբ: Օժտված լինելով ձայնական լավ տվյալներով, նա մասնակցել է Ախալքալախի, Էջմիածնի և Թիֆլիսի մի շարք երգչախմբերում, իսկ երբեմն էլ հանդես է եկել որպէս մենակատար: Բացի այդ, նա բազմիցս մասնակցել է գավառական երգչախմբեր կազմակերպելու դժվարին աշխատանքներին: Վերջապէս, Հովհ. Կարապետյանը հանդիսանում է՝ իր ուսուցիչ անվանի կոմպոզիտոր և խմբավար Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի կյանքին և գործունեութեան նվիրված առաջին մենագրութեան հեղինակը, մենագրութիւնը լույս է տեսել Թիֆլիսում, 1904 թվականին:

Սակայն, Հովհ. Կարապետյանը իր բազմակողմանի գործունեութեան մեջ առաջնութիւնը վերապահում է երկրաբանութեանը և լեռնային գործին, շարունակելով որոնումներն ու պրպտումները: 1901 թվականին Թիֆլիսում լույս է տեսնում նրա «Կովկասում լեռնային գործի զարգացման համառոտ ակնարկը» գրքուկը, որի մեջ տրվում են Կովկասի հարուստ ընդերքի օգտակար հանածոների տարածումը, հետախուզման ու արդյունահանման պատմութիւնը և վիճակը, նրանց տնտեսական նշանակութիւնը և հռաւակարները: Իր եզրակացութիւնների մեջ գրքի հեղինակը առաջարկում է ընդարձակել լեռնա-հանքային արդյունաբերութիւնը, որը անգնահատելի բարիքներ կրերի բնակչութեանը:

Մինչև 1905 թվականը Հովհ. Կարապետյանը աշխատակցում է «Новое обозрение» թերթին և վարում է նրա մամուլի տեսության բաժինը: Միաժամանակ նա ամենատարբեր հարցերի նվիրված բազմաթիվ հոդվածներ է տպագրում «Մշակ», «Արշալույս», «Հաղթանակ», «Кавказ», «Тифлисский листок», «Вестник горного дела и орошения на Кавказе» և ուրիշ թերթերում ու ամսագրերում:

1905 թվականին Հովհ. Կարապետյանը տարվում է հեղափոխական շարժումներով և հարում է սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությանը: Քաղաքային դումայի ընտրությունների ժամանակ նրա թեկնածությունը առաջադրվում է Թիֆլիսի հինգերորդ տեղամասի կողմից:

1906 թվականին Հովհ. Կարապետյանը մեկնում է Թուրքիա և Եգիպտոս ճանապարհորդության: Մոտ երկու ամսվա ընթացքում նա այցելում է Պոլիս, Ալեքսանդրիա, Կահիրե և Նեղոս գետի հովտի պատմական վայրերը: Շրջագայության ժամանակ նա մոտիկից ծանոթանում է Թուրքիայի և Եգիպտոսի տնտեսական ու քաղաքական կյանքին, մտորում հայ և եգիպտացի աշխատավորների ծանր վիճակի, Արաքս և Նեղոս մայր գետերի մասին: Նա գրում է «Ճանապարհորդական տպավորություններ» և «Նամականք» հոդվածաշարը, որը տպագրվում է «Մշակ», «Աշխատանք», «Երկրի ձայն», «Черноморский голос» և այլ թերթերում:

1906 թվականի աշնանը Հովհ. Կարապետյանը մեկնում է արտասահման՝ բարձրագույն կրթություն ստանալու: Մոտ մեկ տարվա ընթացքում նա հաճախում է Լոզանի ինժեներական դպրոցը, Լյեծի համալսարանը, Բրյուսելի պոլիտեխնիկական ինստիտուտը, իսկ այնուհետև փոխադրվում է Մոնսի հանքաբանական դպրոցը, որտեղ նա անցնում է լեռնային գործի և կիրառական երկրաբանության լրիվ դասընթացը: 1912 թվականին Հովհ. Կարապետյանը «ամենաբարձր գերազանցության դիպլոմ» փայլուն գնահատականով ավարտում է Մոնսի դպրոցը և ստանում ինժեներ-երկրաբանի կոչում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Մոնսի դպրոցը արտակարգ ընդունակ և աշխատասեր Հովհաննեսին տվեց ոչ միայն բազմակողմանի մասնագիտական լավ կրթություն, այլև ինքնուրույն գիտահետազոտական աշխատանք կատարելու լայն հնարավորություն: Դեռևս ուսումնառության տարիներին նա այցելում է Եվրոպայի մի շարք հանքավայրերը և կատարում հետախուզական աշխատանքներ: Հատկապես նա ուսումնասիրում է Բելգիայի ածխի ավազանը և

ամփոփելով հորատման ու հետախուզման աշխատանքների արդյունքները, գրում է «Ուրվագիծ» աշխատությունը, որը լույս է տեսնում 1912 թվականին, Մոսկուում:

Շուտով, այս աշխատությունը, որպես «ածխի հանքավայրերը հետախուզելու լավագույն փորձ», արտատպվում է Փարիզում հրատարակվող «Տեսություն» ամսագրում:

Տարվելով ածխի հանքավայրերի հետախուզման աշխատանքներով և զրազվելով ածխադոշացման հարցերով, Հովհ. Կարապետյանը ալցելում է նաև գերմանական, ֆրանսիական ու անգլիական ածխի հանքավայրերը և, մշակելով հավաքած նյութերը, գրում է «Քարածխային շերտերի պառկած և կախված կողերում երկաթի տոկոսային պարունակությունը որպես նրանց առաջացման բնույթի որոշիչ» աշխատությունը, որը լույս է տեսնում Լյեժում, նույն 1912 թվականին: Այս աշխատությունը արդեն զգալի հետաքրքրություն է առաջացնում երկրորդականների լայն շրջաններում և նրանցից շատերը խոստովանում են, որ «այդ աշխատությունը հարստացնում է գիտությունը նոր զաղափարներով», իսկ պրոֆ. Պ. Ֆուրմաիերը գրում է, որ «գիտության մեջ մինչև օրս այդ հարցին նվիրված աշխատություն չի եղել, որ Հովհ. Կարապետյանը լրացնում է այդ բացը»:

1912 թվականի հուլիսին, Բելգիական երկրաբանական ընկերությունը հաշվի անելով գիտությանը Կարապետյանի մատուցած ծառայությունը, նրան բնտրում է ընկերության իսկական անդամ:

1912 թվականին Մոսկի գյուղացի նորավարտ Հովհ. Կարապետյանին դործուղում է Անդլիա՝ կատարելագործման: Միաժամանակ որոշվում է նրան պահել գյուղացում գիտա-մանկավարժական աշխատանքի: Սակայն, հայրենիքի կարոտը և իր ժողովրդին ծառայելու ջերմ ցանկությունը հանդիսատ չեն տալիս նրան, և Հովհաննեսը դարձնում կարճ ժամանակ աշխատելուց հետո, որոշում է վերադառնալ հայրենիք:

1913 թվականին Հովհ. Կարապետյանը վերադառնում է Ռուսաստան և հաստատվում Թիֆլիսում: Սակայն նրան չի հաջողվում մեծ չափերի և պլանավորված աշխատանքներ ծավալել Անդրկովկասի երկրաբանական կառուցվածքի հետազոտման ուղղությամբ: 1913—1915 թվականների ընթացքում նա մի քանի մասնավոր ձեռնարկատերերի և արդյունաբերողների հանձնարարությամբ հետախուզում է Բաղաբլանդի, Թողանալիի, Կասպիի և Թոռուզի հանքավայրերը. այդ հետախուզական աշխատանքների արդյունքները ամփոփված են նրա մի քանի ձեռագիր հաշվետվություններում և

տպագիր աշխատություններում: 1915 թվականին նա հրավիրվում է Թուրքեստան, ուր հետախուզում է Զեքել կայարանի շրջանի քարածխի հանքավայրերը, որը շուտով հանձնվում է շահագործման:

1915 և 1916 թվականներին նա երեք անգամ գործուղվում է Իրան, ուր հետախուզում է Ուրմիա լճի և Կասպից ծովի հարավային ափի շրջանները և Թուրոմի ու Զինջանի պղնձի հանքավայրերը:

1917—1920 թվականների ընթացքում Հովհ. Կարապետյանը ղեկավարում է Ալավերդու խմբի հանքավայրերի հետախուզման աշխատանքները: Նա հատկապես տվելի մանրամասն ուսումնասիրում է Շամլուղի պղնձի հանքավայրը, կազմում է նրա երկրաբանական քարտեզը և տալիս է երկրաբանական կառուցվածքի ու տարածված քարատեսակների նկարագրությունը: 1917 թվականի մարտին Կարապետյանն ընտրվում է Ալավերդու պղնձաձուլական գործարանի բանվորների պատգամավորների խորհրդի գործադիր կոմիտեի անդամ:

Հովհանես Կարապետյանի իսկական ստեղծագործական աշխատանքը և որոնումները ծավալվում են միայն Անդրկովկասում սովետական կարգերի հաստատվելուց հետո, երբ նա դառնում է Անդրկովկասի լեռնա-հանքային արդյունաբերության վերականգնման և զարգացման մեծ ու դժվարին գործի իսկական ղինվորը: Նա ողջունեց սովետական կարգերի հաստատումը Ադրբեջանում, Հայաստանում և Վրաստանում ու անցավ գործի:

1921 թվականին Հովհ. Կարապետյանը նշանակվում է Թիֆլիսում Հայաստանի ներկայացուցչությանը կից գիտա-տնտեսական կոմիտեի լեռնա-գործարանային սեկցիայի վարիչ, իսկ հունիսին ընտրվում է Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության գերագույն խորհրդի նախագահության անդամ և Հայաստանի լեռնա-գործարանային ձեռնարկությունների գլխավոր լիազոր:

1922 թվականին Կարապետյանը նշանակվում է Հայաստանի գիտա-տնտեսական խորհրդի նախագահ: Նույն թվականից նա հանդիսանում է նաև Վրաստանի ժողովրդական տնտեսության գերագույն խորհրդի խորհրդատու և Ռուսաստանի երկրաբանական կոմիտեի աշխատակից:

Այդ շատ պատասխանատու պաշտոններում Հովհ. Կարապետյանը անգնահատելի ծառայություններ է մատուցում Անդրկովկասի լեռնա-հանքային ձեռնարկությունների վերականգնման բազմաթիվ հանքավայրերի հետախուզման, լեռնա-մետալուրգիական արդյունաբերության զարգացման և հանքային հումքի նոր պաշարների հայտնաբերման բնագավառներում: Նա կազմում է բազմաթիվ

Հետախուզական պլաններ ու նախադժեր, գրում է մեծ թվով հաշվետվություններ, հզրակացություններ ու ղեկուցագրեր: Շուտով նրա անունը լայն ճանաչում է ստանում Անդրկովկասում. նա աշխատում է ոչ միայն երկրաբանական ծառայության ձեռնարկությունների հարցերի, այլև շինարարության, ջրամատակարարման և էլեկտրիֆիկացման կարևոր հարցերի մշակման ու լուծման վրա:

Սովետական կարգերի հաստատման առաջին տարիներին, Հովհ. Կարապետյանը մեծ աշխատանք է կատարում նախկինից իրեն հայտնի մի շարք հանքավայրերի գնահատման ու շահագործման հանձնելու ուղղությամբ: Նա զբաղվում է Ալավերդու և Ղափանի պղնձի հանքավայրերի, Նախիջևանի քարաղի, Տիվիրուլիի քարածխի, Չաթախի երկաթի հանքավայրերի և այլ օգտակար հանածոների որոնող-հետախուզական աշխատանքներով, տալիս է դրանց տնտեսական ու արդյունաբերական բնութագրեր:

1922 թվականին, Ձաղեսի նախադժման ու շինարարության կապակցությամբ, Հովհ. Կարապետյանը ուսումնասիրում է Մրժխեթի շրջանի երկրաբանական կառուցվածքը և տալիս է իր եզրակացությունը այդ կարևոր կառույցի ինժեներա-երկրաբանական պայմանների և այն բարձրորակ տեղական շինանյութերով ապահովելու մասին:

Նույն թվականին նա հետախուզում է Նախիջևանի աղահանքերը և տալիս է դրանց ընդհանուր բնութագիրը: Հետագա մի քանի տարիների ընթացքում նա շարունակում է զբաղվել այդ աղահանքերի և քարաղի հարցերով, կազմում է պլաններ ու նախագծեր, առաջարկում է մի շարք տեխնիկական կարևոր միջոցառումներ, որոնք Ադրբեջանի ժողտնտգերխորհրդի կողմից ընդունվում են 1926 թվականին:

1923 թվականի մարտին Թիֆլիսում, Ալեքսանդր Մյասնիկյանի անմիջական նախաձեռնությամբ հրավիրվում է Անդրկովկասի տնտեսական խորհրդակցություն, որին ակտիվ մասնակցություն է ցուցաբերում նաև Հովհ. Կարապետյանը: Դեռևս խորհրդակցության նախօրյակին նա հանդես է գալիս մամուլում մի շարք հոդվածներով, որոնց մեջ վեր է հանում Անդրկովկասի հանքային հարստությունների օգտագործման և լեռնա-հանքային արդյունաբերության վերականգնման ու զարգացման հարցերը:

Այդ խորհրդակցությունում Հովհ. Կարապետյանը հանդես է գալիս «Անդրկովկասի հանքային հարստությունները» թեմային նվիրված զեկուցումով և, մասնակցում է «Արդյունաբերության խըն-

դիրներն ու ձևերը» հարցի շուրջը ծավալված մտքերի փոխանակութ-
յանը: Այդ ելույթները կարևոր նշանակություն ունեցան Անդրֆեդե-
րացիայի երկրաբանական ծառայության ստեղծման ու հետագա մա-
րապնդման, որոնողա-հետախուզական աշխատանքների ծավալ-
ման և լեռնա-հանքային արդյունաբերության զարգացման համար:

1923—1925 թվականների ընթացքում Հովհ. Կարապետյանն
ուսումնասիրում է Վրաստանի ածխարդյունաբերության վիճակը և
Տկվիբուլի ու Տկվարչեի հանքավայրերի հետախուզման նյութերի
հիման վրա նշում է ածխարդյունահանման հետագա զարգացման
ուղիներն ու հեռանկարներն:

1924 թվականին Անդրկովկասի Ժողովուրդի հանձնարարում
է Հովհ. Կարապետյանին Վրաստանի ֆերոմարգանցի ձուլման
ուսումնասիրման և կազմակերպման գործը, որտեղ նույնպես ցու-
ցաբերում է ակտիվ մասնակցություն:

Նույն թվականին Անդրկովկասի Կենտգործկոմին առընթի-
ր կազմակերպվում է «Անդրկովկասյան գիտական ասոցիացիա», որի
ակտիվ գործիչներից մեկը հանգիստանում է Հովհ. Կարապետյանը:
Նա այդ թվականին մասնակցում է ասոցիացիայի գիտական ար-
շավախմբի աշխատանքներին, ուսումնասիրելով Հարավ-Օսեթիայի
երկրաբանական կառուցվածքը և օգտակար հանածոները¹:

1924 թվականին Հովհ. Կարապետյանը նշանակվում է Ադրե-
ջանի Ժողտնտգերխորհի խորհրդատու: Այստեղ նա կազմում է լեռ-
նա-հանքային արդյունաբերության վերականգնման ու զարգաց-
ման հնգամյա հեռանկարային պլանը, որը ամենայն իրավամբ
հանդիսանում է Ադրեջանի լեռնա-հանքային արդյունաբերության
զարգացման անդրանիկ ծրագիրը:

Այդ նույն թվականին Հովհ. Կարապետյանը հրավիրվում է
Հայաստան, որպես Ալավերդու և Ղափանի լեռնա-հանքային ձեռ-
նարկությունների խորհրդատու: Նախկինից ծանոթ լինելով մեր ռես-
պուբլիկայի պղնձի հանքավայրերին, նա մեծ ուժ ու եռանդ է ցու-
ցաբերում այդ հանքավայրերի վերականգնման և հետագա որոնո-
ղա-հետախուզական աշխատանքների ձիշտ կազմակերպման ուղղու-
թյամբ: Եվ ահա այստեղ էլ դրսևորվում են նրա տեսական ու, հատ-
կապես, գործնական գիտելիքների միասնությունը: Հանքափորի հա-
տուկ հագուստը հագին, նա օր ու գիշեր շրջում է ստորերկրյա «կա-

¹ См. О. Карапетян, Краткий геологический очерк Автономной об-
ласти Юго-Осетии. Труды Закавказской научной ассоциации, серия 1,
вып. 1, Тифлис, 1925.

խաղաղական» աշխարհի հանքուղիներում և հանքախորշերում, մեծ ոգևորությամբ շարունակում է իր շատ դժվարին աշխատանքը, որոնումներն ու հետազոտությունները Հովհ. Կարապետյանը մշակում է Հայաստանի պղնձի արդյունաբերության այդ ժամանակվա վիճակի և զարգացման հեռանկարների հարցերը, կազմում է ռեսուրսիկայի առաջին հնգամյա պլանի համապատասխան թվերը և հրապարակում է այդ խնդիրներին նվիրված մի շարք հոդվածներ։

1925—1926 թվականներից սկսած մեծ աշխատանքներ են ձեռնարկվում երկրի էլեկտրիֆիկացիայի և իրիզացիայի խոշոր կառուցումների նախագծումների կապակցությամբ։ Ահա այդ կարևոր բնագավառներում ևս Հովհ. Կարապետյանը հանդես է բերում ակտիվ մասնակցություն՝ հետազոտելով Անդրկովկասի այդ կառույցների երկրաբանական և ջրա-երկրաբանական պայմանները։

1925—1926 թվականներին Հովհ. Կարապետյանը, Ադրբեջանի կառավարության հանձնարարությամբ, էներգետիկ և իռիգացիոն նպատակների համար, ուսումնասիրում է Թարթար գետի միջին հոսանքի Սարսանդ-Մադագիս ու Չալլու-Կոզլու տեղամասերը և տալիս նրանց ջրա-երկրաբանական նկարագրությունը։

1927 թվականին Դադաստանի էլեկտրիֆիկացիայի և իռիգացիայի աշխատանքների կապակցությամբ նա հետազոտում և տալիս է Ախտին-չալ, Սամուր և Սուլակ գետերի վրա նախագծվող էլեկտրակայանների տեղամասերի երկրաբանական պայմանները։

Նույն թվականին, Թափարավանի էլեկտրակայանի նախագրծման և որոնման աշխատանքների կապակցությամբ, Հովհ. Կարապետյանը իր հայրենի Ջավախքում կատարում է մեծ մասշտաբի երկրաբանական-հետազոտական աշխատանքներ, որոնց արդյունքները հետագայում լույս են տեսնում առանձին գրքով²։

Հովհաննես Կարապետյանը է՛լ ավելի գործուն մասնակցություն է ցուցաբերում Հայաստանում նախագծվող ու կառուցվող էներգետիկ իռիգացիոն շինարարության բնագավառում։ 1927—1928 թվականներին նա հետազոտում է Ձորագետի շինարարության ջրա-երկրաբանական պայմանները և եզրակացություն է տալիս բարդ պայմաններ ունեցող այդ կառույցի վերաբերյալ։ Հետաքրքրական է նշել, որ տեղում կատարած դաշտային աշխատանքների թափարում նրա ամենամոտիկ ուղեկիցներն են եղել անվանի էներգետիկ Հովսեփ Տեր-Աստվածատրյանը և անվանի գրող Մարիետա Շահինյանը։

² О. Карапетян, Геологическое описание Ахалкалакского уезда, Тифлис, 1929, 292

1927—1930 թվականների ընթացքում Հովհ. Կարապետյանը հետազոտում է Հայաստանի մի շարք հիդրոտեխնիկական կառուցումների՝ Երևանի ու Քանաքեռի էլեկտրակայանների, Ղոբրի, Այրլիճի ու Սարգարաբաղի ջրանցքների, Արաքս ու Հրազդան գետերի վրա նախագծվող ամբարտակների և դարձյալ մի քանի շրջանային էլեկտրակայանների ու ոռոգիչ ջրանցքների ջրա-երկրաբանական պայմանները և ներկայացնում է համապատասխան հաշվետվություններ ու եզրակացություններ:

Ավելի ուշ, 1931—1934 թվականներին, նույնանման աշխատանքներ նա կատարում է Վրաստանում և Ադրբեջանում, տալով Կելասուրի, Բեսլեդկա, Գումիստա, Կսանկա և Նախիջևան-Շալ, Կիշ-Շալ գետերի վրա նախագծվող հիդրոտեխնիկական կառուցումների երկրաբանական պայմանները:

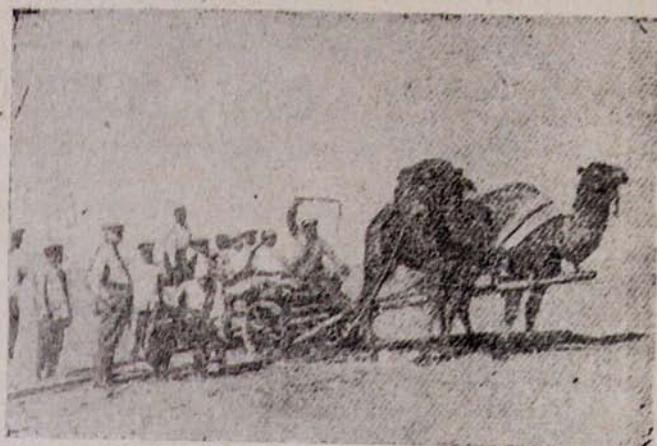

Նկ. 2. Հովհաննես Կարապետյանը (ձախից) պետական, կուսակցական ղեկավար աշխատողների և երկրաբանների հետ, Ալավերդի, 1927:

1928 թվականին լույս է տեսնում Հովհ. Կարապետյանի «Հայկական ՍՍՌ-ի երկրաբանական ակնարկը»³ խորագրով գիրքը, որը նրան հանձնարարել էր գրել պետականը և որը նվիրված է ռեսպուբլիկայի շրջանցման, արտադրողական ուժերի բաշխման ու զարգացման և հանքային հումքի ռեսուրսների օգտագործման հար-

³ Геологический очерк ССР Армении. Материалы по районированию, вып. 1. Эривань, 1928.

ցերին Աշխատությունը հանդիսանում է Հայաստանի առանձին շրջանների երկրաբանական և օգտակար հանածոների նրա երկարամյա ուսումնասիրության համառոտ ամփոփումը: «Ակնարկի» մեջ հեղինակը հատկապես կանգ է առնում մետաղական հանքավայրերի և հանքային աղբյուրների վրա, տալիս է նրանց ընդհանուր բնութագրերը:

Նկ. 3. Հովհաննես Կարապետյանը (աջից) միջին Ասիայում:
Զեյնեկեն կղզի, 1922:

Հայաստանի հանքային ջրերի մասին խոսելիս չի կարելի չընշել Հովհ. Կարապետյանի անունը: Դեռևս 1925 թվականին նա ժողտնտեսխորհում հանդես է գալիս «Հայաստանի հանքային աղբյուրները» ղեկուցումով, որը խթան է հանդիսանում այդ ուղղությամբ լուրջ աշխատանքներ կազմակերպելուն: 1929 թվականին նա ընտրվում է Առնողկոմատի դիտա-բժշկական խորհրդի անդամ և հետագա տարիներին, անվանի մարզկանց՝ Ա. Դեմյտիսինի, Լ. Հովհաննիսյանի և Ա. Մաղաթյանի հետ մեծ գործ է կատարում հանքային աղբյուրների հետազոտման, Արզնի կուրորտի բարեկարգման և ընդհանրապես կուրորտաշինարարության ուղղությամբ:

Բացի հանքային ջրերից, Հովհ. Կարապետյանն զբաղվել է նաև քաղցրահամ ջրերի ուսումնասիրության և քաղաքների ու ավանների ջրամատակարարման հարցերով: Դեռ 1923 թվականին

¹ О. Карапетян, Главные минеральные источники Армянской ССР в связи с развитием курортного строительства. Материалы по геологии и гидрогеологии АрмССР, вып. 3, М.—Л., 1938.

նա ուսումնասիրում է Արագած լեռան և Արարատյան դաշտավայրի ջրաբերության ու ջրամատակարարման հարցը, մշակում է վերերկրյա և ստորերկրյա ջրերի օգտագործման մի քանի գործնական միջոցառումներ: 1925 թվականին նա հետազոտում է էջմիածնի, Ղամաքլուի ու Վեդիի շրջանների ջրա-երկրաբանական պայմանները և շարունակում է աշխատել արտեզյան ջրհորների փորման և ճահճակալած հողերի յուրացման հարցերի մշակման վրա:

Վերջապես, Հովհ. Կարապետյանն զբաղվել է Կրիս-Բուլաղի և Արզնու քաղցրահամ աղբյուրների հարցերով, կապված Երևանի ջրամատակարարման և ջրատարի շինարարության հետ: Նա զբաղվել է նաև Լենինականի, Արթիկի, Արարատի և այլ բնակավայրերի ջրամատակարարման խնդիրներով:

1930 թվականին անվանի երկրաբանը նշանակվում է Հայաստանի Ժողկոմխորհի և Անդրկովկասյան պետական երկրաբանական-հետախուզական վարչության մշտական խորհրդատու, իսկ ավելի ուշ, 1932—1934 թվականներին՝ նաև «Քիմկոմբինատ», «Դաշքեսանստրոյ» և «Զայգրուդիա» խոշոր կազմակերպությունների ու Անդրկովկասյան երկաթուղային վարչության խորհրդատու: Այդ պաշտոններում նա դրսևորում է իրեն ոչ միայն որպես աշխատավոր երկրաբանի, այլև մեծ կազմակերպչի, որը զգալի գործ է կատարում Անդրկովկասի մասշտաբով հանքավայրերի հետախուզման ու շահագործման, ջրա-երկրաբանական և շինարարական խոշոր աշխատանքների կազմակերպման ու ղեկավարման հարցերում:

1931—1932 թվականներին Հովհ. Կարապետյանը աշխատում է Մոսկվայում, որպես Մոսկվա-Վոլգա ջրանցքի գլխավոր խորհրդատու և նրա նախագծի հեղինակի տեղակալ: Այստեղ ևս նա կատարում է անգնահատելի աշխատանք, ղեկավարելով նախագծի ինժեներական երկրաբանության, ջրամատակարարման և հիդրոտեխնիկական կառուցումների բնագավառները: Նա տալիս է մի քանի ամբարտակների ջրա-երկրաբանական պայմանների եզրակացությունը, կազմում է Վոլգայի կապտածի նախահաշիվը, հանդես է գալիս այդ հարցերին նվիրված գեկուցումներով և վերջապես, ակտիվ մասնակցում է Միության ջրային ռեսուրսների հետազոտագործման հարցերի մշակմանը:

1934 թվականի վերջերին, Հայաստանի կառավարության հրավերով, Հովհ. Կարապետյանը Թիֆլիսից փոխադրվում է Երևան՝ երկրաբանական ինստիտուտ կազմակերպելու համար: Նա Երևան է տեղափոխում իր անձնական շատ հարուստ գրադարանը և շատ

արժեքավոր երկրաբանական հավաքածուները՝ նաև երկրաբանական թանգարան հիմնելու համար:

Հայաստանում երկրաբանական դիտա-հետազոտական ինստիտուտ կազմակերպելու գործը ինքնըստինքյան իրենից ներկայացնում էր զգալի գծավարություն: Հարկավոր էր ունենալ շենք, լաբորատոր բաղա, սարքավորում, մասնագիտական գրադարան և համապատասխան գիտա-տեխնիկական կադրեր: Ահա այն հիմնական խնդիրները, որոնցով պետք է զբաղվեր անվանի երկրաբանը այդ գծավարին հարցերի լուծման ճանապարհին: Սակայն Հովհ. Կարապետյանը ալն հաջնադեպ ուժի, մտքի ու եռանդի տեր մարդն էր, որը չէր վախենում ոչ մի գծավարությունից և ուներ կազմակերպչական աշխատանքի մեծ ձիրք: Եվ նա մեծ ոգևորությամբ անցնում է գործի, որովհետև իրականացել էր իր վաղեմի երազանքը և հայ ժողովուրդը ուներ մի կարևոր դիտա-հետազոտական հիմնարկ, որը պլանավորված կերպով պետք է ուսումնասիրեր երկրի երկրաբանական կառուցվածքը և ընդերքում տարածված օգտակար հանածոները, մի նվիրական բան, որի մասին նա երազել էր դեռևս 900-ական թվականների սկզբներին: Եվ Հովհ. Կարապետյանը Հայաստանի ժողովուրդին նախագահ Ս. Տեր Գաբրիելյանի անմիջական օգնությամբ մեծ գործ է կատարում ինստիտուտի դիտա-հետազոտական բաղալի ստեղծման և հետագա ընդարձակման ուղղությամբ:

Կարճ ժամանակ անց, 1935 թվականի փետրվարին, Հայկական ՍՍՏԻ ժողովուրդների որոշմամբ հիմնվում է Միության գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալ (ԱՐՄՖԱՆ), որի կազմի մեջ մտնում է նաև երկրաբանական ինստիտուտը: Նույն որոշումով Հովհ. Կարապետյանը նշանակվում է ինստիտուտի գլխավոր, հաստատվում է ֆիլիալի նախագահության անդամ և արշավախմբերի դիտա-հետազոտական հանձնաժողովների նախագահ:

Հայկական ֆիլիալի ստեղծումը երկրաբանական ինստիտուտի և անձամբ Հովհ. Կարապետյանի համար հանդիսացավ տեսական ու գործնական աշխատանքների կազմակերպման և ծավալման մի նոր շրջան: Նա զգալի աշխատանք է կատարում ինստիտուտի դիտա-արտադրական բաղալի ստեղծման, շնորհալի մասնագիտական կադրերի հավաքարման ու պատրաստման և դիտա-հետազոտական մի բանի թեմատիկ աշխատանքների կատարման ուղղությամբ:

1935 թվականի նոյեմբերին Հայաստանի Կենտրոնական ժողով. Կարապետյանին շնորհում է գիտության մատակարար գործչի

պատվավոր կոչում, իսկ 1936 թվականի հունիսին՝ Միության գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունը նրան, Անդրկովկասի երկրաբանական կառուցվածքի ուսումնասիրության բնագավառում կատարած աշխի ընկնող ծառայությունների համար, առանց դիտարկության պաշտպանության, շնորհում է երկրաբանական-հանքաբանական գիտությունների դոկտորի աստիճան:

1936 թվականին լույս է տեսնում Հովհ. Կարապետյանի նոր աշխատությունը⁵, նվիրված Փամբակի հովտի դենուդացիոն պրոցեսներին: Անհրաժեշտ է նշել, որ այն հանդիսանում է երկրաբանական ինստիտուտի գծով հրատարակված անդրանիկ զբոսիչը, որի հեղինակը քննարկում է Հայաստանի երկրաբանության ու ջրաերկրաբանության հետ կապված, ժողովրդատնտեսական նշանակություն ունեցող մի կարևոր հարց և անում է դործնական նշանակություն ունեցող առաջարկություններ:

Հովհ. Կարապետյանը մինչև 1939 թվականը, որպես դիրեկտոր, գլխավորեց երկրաբանական ինստիտուտի աշխատանքները և միայն հիվանդության պատճառով հեռացավ այդ պաշտոնից: Սակայն նա մինչև իր մահը մնաց ինստիտուտի գիտական խորհրդի անդամ ու խորհրդատու և շարունակեց օգնել ինստիտուտին նրա առջև դրված գիտա-հետազոտական խնդիրների լուծման և որակյալ կադրերի պատրաստման ու աճման ամենապատասխանատու գործում:

1943 թվականի նոյեմբերին ստեղծվում է Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիան, որի կազմի մեջ մտնող մի քանի ինստիտուտների շարքում իր պատվավոր տեղն է գրավում նաև Հովհ. Կարապետյանի կողմից հիմնադրված ու այնքան սիրված երկրաբանական ինստիտուտը: Դրանով հիմք է դրվում Հայաստանի երկրաբանության գիտական ուսումնասիրության մի նոր, ավելի արգասավոր շրջանի:

Նվաճություն, ուրախալի է նշել, որ իր գոյության մոտ երեք տասնամյակի ընթացքում, ինստիտուտը՝ մի փոքր գիտական օջախից աճել ու վեր է ածվել գիտա-հետազոտական մի խոշոր կենտրոնի, որն ունի ժամանակակից սարքավորումներով հագեցած բազմաթիվ լաբորատորիաներ ու կաբինետներ, հենց նրա՝ Կարապետյանի պայծառ անունը հավերժացնող հիանալի թանգարան, հարուստ

⁵ Денудационные процессы в Памбакской долине в ССР Армении. Материалы для геологии и гидрогеологии ССР Армении, вып. 1. Москва, 1936.

մասնագիտական գրադարան և ստեղծագործող կոլեկտիվ, որը աշխատում է այնպիսի գիտական և զործնական նշանակություն ունեցող պրոբլեմների մշակման վրա, որոնց արդյունքները լայն հանաչում են ստացել մեր երկրի սահմաններից դուրս:

1935—1938 թվականներին, Հովհ. Կարապետյանը, անվանի երկրաբան, պրոֆ. Տիգրան Զրբաշյանի հետ, զգալի աշխատանք է կատարում նաև երևանի պետական համալսարանի աշխարհագրական, երկրաբանական ֆակուլտետներում: Այդ տարիներին նա վարում է ընդհանուր երկրաբանություն ամբիոնի վարիչի և պետական քննական հանձնաժողովի նախագահի պաշտոնները, կազմում և վերամշակում է մի շարք առարկաների ուսումնական ու արտագրական ծրագրեր, կազմակերպում է Հայաստանի ու Կովկասի երկրաբանությունը և աշխարհագրությունը նվիրված դասախոսություններ, մտահոգվում է մայրենի լեզվով դասադրեր ստեղծելու հարցով և այլն:

1937 թվականի հունիսին Մոսկվայում հրավիրվում է միջազգային XVII երկրաբանական կոնգրես, որի աշխատանքներին ակտիվ մասնակցություն է ցուցաբերում նաև Հայաստանի երկրաբանական ծառայության ավագագույն ներկայացուցիչ Հովհ. Կարապետյանը: Հանդիսանալով կոնգրեսի կազմկոմիտեի անդամ, նա զգալի դործ է կատարում Հայաստանում կոնգրեսին նախապատրաստվելու, պատգամավորների Կովկասյան էքսկուրսիաների խմբի մասնակիցներին շրջապահելու, տեղում շրջադասելու և բացատրություններ տալու հարցերում:

Կոնգրեսում Հովհ. Կարապետյանը հանդես է գալիս «1937 թվականի հունվարի 7-ի երևան քաղաքի և նրա շրջակայքի երկրաշարժի բնույթի և պատճառների մասին» թեմային նվիրված զեկուցումով, որը լսվում է մեծ հետաքրքրությամբ: Զեկուցման մեջ նա ընդհանուր գծերով տալիս է Հայաստանի երկրաշարժերի պատմությունը, սեյսմիկ շրջանները, երկրաբանական պայմանները, սեյսմիկ շրջանցումը և հակասեյսմիկ շինարարության խնդիրները, իսկ ավելի մանրամասն կանգ է առնում Էնիքնականի (1926), Գորիսի (1931) ու երևանի երկրաշարժերի ցնցումների բնութագրման և հետևանքների վրա:

1937 թվականը Հայաստանի երկրաբանական ծառայության է գիտության ու կուլտուրայի բնագավառի համար նշանավոր է մի շատ կարևոր իրադարձությամբ: Հովհաննես Կարապետյանի կողմից մոտ երեք տասնամյակի ընթացքում հավաքված շատ արժե-

քավոր ու խիստ բազմազան երկրաբանական հարուստ հավաքածուների բազայի վրա, նրա անմիջական մասնակցությամբ ու ղեկավարությամբ, Նրեանում հիմնադրվում է ՍՍՌՄ գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալի երկրաբանական ինստիտուտի թանգարանը:

Դեռ շատ տարիներ առաջ, երբ տակավին երիտասարդ երկրաբանը անցնում էր երկրից-երկիր և շրջում էր հանքավայրից-հանքավայր ու խնամքով հավաքում էր իր ապագա հավաքածուների առաջին նմուշները՝ «քարերը», նա նպատակ էր դրել ստեղծել «քարերի թանգարան» և այն դարձնել ժողովրդի սեփականություն:

Վեջապես իրականանում է ակադեմիկոս երկրաբանի երկար տարիների իղձը՝ մի հարկի տակ կենտրոնացնել ու ցուցադրել իր հավաքած «քարերը», այն քարերը, որոնք նա հավաքել էր մեծ զբվարությունների ու զրկանքների գնով, որոնց նա նվիրաբերել էր իր ողջ կյանքը, որոնց նա տվել էր ամբողջ ուժը, սերն ու էությունը: Եվ իր երջանիկ կյանքի գարունն ապրող անվանի երկրաբանը «երգեց քարերի զարթոնքը և կյանքի կոչեց նրանց»:

Իր գոյության 25 տարիների ընթացքում երկրաբանական թանգարանը աճել և դարձել է մի ինքնատիպ «քարերի գանձարան», որը գիտահանրամատչելի ձևով ցուցադրում է այն խոշոր հաջողությունները, որոնք ձեռք են բերել մեր երկրաբանները ռեսպուբլիկայի երկրաբանական կառուցվածքի և օգտակար հանածոների ուսումնասիրման ու հետախուզման պատվավոր գործում: Թանգարանը կատարում է գիտահետազոտական աշխատանք և երկրաբանության հարցերի շուրջը պրոպագանդա է կազմակերպում աշխատավորների և ուսանող-դպրոցականների լայն շրջաններում: Թանգարանն անընդհատ լրացվում է երկրաբանական ինստիտուտի և ռեսպուբլիկայի երկրաբանական ծառայության աշխատողների նոր, արժեքավոր հավաքածուներով և ներկայումս այն ամենայն իրավամբ դասվում է Միության լավագույն երկրաբանական թանգարանների շարքը:

Հովհաննես Կարապետյանի մահից հետո, Հայաստանի Ժողկոմխորհը բավարարեց Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի նախագահության դիմումը և նրա անունը շնորհեց ակադեմիկոս երկրաբանի կողմից հիմնադրված թանգարանին: Եվ այսօր, նրա պայծառ գործն ու անունը հավերժացնող երկրաբանական

թանգարանը, որպես անձեռակիրտ մի հուշարձան, հայկական դոկտորիկ լեոնաշխարհի հարուստ գանձերը տանում է գալիք սերունդներին:

Կյանքի վերջին տարիներին, շնայած առողջական ծանր վիճակին, Հովհ. Կարապետյանը շարունակում է մասնակցել երկրի հասարակական, տնտեսական ու քաղաքական կյանքին: Նա իր հարուստ գործն ու գիտելիքները շարունակում է հաղորդել ռեսպուբլիկայի երկրաբանական ծառայության աշխատողներին, տալիս է արժեքավոր խորհուրդներ երկրաբանության առջև ծառացած խնդիրների լուծման ու կադրերի պատրաստման հարցերում: Այդ տարիներին բազմաթիվ երկրաբանը գրում է տեղական հումքի օգտագործման հարցերին նվիրված մի շարք հոդվածներ և ամփոփում է նախկինում կատարած հետազոտությունների արդյունքները:

Հովհաննես Կարապետյանը վախճանվեց Երևանում, 1943 թվականի դեկտեմբերի 4-ին երկարատև ու ծանր հիվանդությունից հետո:

Հովհաննես Կարապետյանի թողած գրական ժառանգությունը եթե շատ մեծ չէ, ապա շատ բաղմամբ է: Նա թողել է մոտ երկուհարյուր տպագիր աշխատություն ու հոդված և մոտ հարյուր ձեռագիր հաշվետվություն, եզրակացություն ու ղեկուցադիր: Նրա աշխատությունների ցանկը նախկին մարդ դարձնում է, թե որքան շատ բնագավառներ է բնդրել նա: Բաղմամբ երկրաբանը ստեղծագործել է ոչ միայն երկրաբանության, հանքաբանության, ջրաերկրաբանության, կիրառական երկրաբանության և լեռնա-հանքային արդյունաբերության բնագավառներում, այլև շինարարության, պատմության, գրականության և արվեստի բնագավառներում:

Մնասնի երկրաբանի կյանքը և գործը մի հիանալի դպրոց է՝ կարող բաղմակողմանի և մանրազնին ուսումնասիրության: Նա իմաստավորեց և արժեքավորեց իր կյանքը և անջնջելի հետքեր թողեց Հայաստանի ու Անդրկովկասի երկրաբանության պատմության մեջ: Սերտորեն կապված լինելով իր հարազատ ժողովրդի հետ, նա անշեշ սիրով սիրեց և մինչև իր կյանքի վերջը հավատարիմ մնաց նրան: Ժողովուրդն էլ իր հերթին սիրեց ու մեծարեց նրան՝ Հայաստանի երկրաբանության առաջին սերմնացանին ու լեռնա-հանքային գործի մեծ նահապետին:

Աղանավոր երկրաբան Հովհաննես Կարապետյանը այն հազարավոր գործիչներից էր, որ շատ տվեց և շատ էլ ստացավ, սակայն նա «լավ համարեց, որ աշխարհը մենք իրեն պարտավան, քան ինքը՝ աշխարհին»:

Լ. Ա. ԱՎԱԿՅԱՆ

ГЕОЛОГ ОВАНЕС КАРАПЕТЯН

Р е з ю м е

Ованес Тигранович Карапетян (1875—1943)—один из видных ученых и организаторов геологической службы в Армении. Его разносторонняя и плодотворная деятельность сыграла значительную роль в изучении геологического строения и полезных ископаемых, а также в развитии горнорудной промышленности Армении и Закавказья.

О. Т. Карапетян явился основателем геологического института и геологического музея АН АрмССР. Свои обширные знания, блестящий талант и неисчерпаемую энергию он целиком отдал делу развития геологической службы и воспитанию молодых кадров.

Ованес Тигранович самозабвенно творил в самых различных областях социалистического строительства и культуры.

Несмотря на это, до сих пор нет хотя бы краткого труда об этом неутомимом ученом и человеке.

Настоящая статья имеет целью заполнить этот пробел. При написании ее мы пользовались данными периодической прессы, архивными материалами и личными воспоминаниями. В работе приводятся основные вехи жизни и деятельности этого выдающегося геолога.